

МУЗИЧНІ ЗДІБНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ

У статті розкрито авторський підхід методики розвитку музичних здібностей молодших школярів. Розглянуто методи, прийоми, форми розвитку музичних здібностей учнів початкової школи та визначено ефективність використання означених методів, прийомів, форм розвитку музичних здібностей; представлено блоки методів за допомогою яких здійснюється розвиток музичних здібностей учнів початкової школи; проаналізовано психолого-педагогічну наукову літературу, щодо проблеми розвитку музичних здібностей молодших школярів.

Ключові слова: музичні здібності, молодші школярі, методичне забезпечення, методи, прийоми, форми, блоки методів.

Постановка проблеми. Однією із суттєвих проблем музичного навчання у загальноосвітній школі є забезпечення музичного розвитку молодших школярів. Означена проблема досить добре розроблена в науці, однак вона не втрачає актуальності й сьогодні, коли соціокультурні процеси, що відбуваються у вітчизняному гуманітарному просторі, нові тенденції розвитку культури інформаційного суспільства зумовлюють потребу переосмислення системи художньо-естетичного виховання молодших школярів. Згідно з вимогами нормативно-правових документів – Державної національної програми "Освіта" ("Україна XXI століття"), Національної доктрини розвитку освіти, Закону України "Про загальну середню освіту", Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, – постала необхідність змін у доборі форм, методів і прийомів розвитку музичних здібностей учнів початкової школи. З огляду на поставлені завдання докорінно реформуються концептуальні, структурні, методичні й організаційні засади художньо-естетичної освіти, обґрунтовується нова методологія навчання, що передбачає розвиток музичних здібностей учнів початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши психолого-педагогічну наукову літературу, ми з'ясували, що проблема розвитку музичних здібностей учнів початкової школи, попри всю її актуальність, є не достатньо розробленою. Не визначено теоретичні підходи до обґрунтування процесу становлення всього комплексу музичності в навчально-виховному процесі, не знайшли належного методичного розроблення методи, прийоми, форми розвитку музичних здібностей учнів молодшого шкільного віку, поза увагою науковців лишилися питання визначення музично-розвивальних можливостей ігрової діяльності. У результаті аналізу досліджень і публікацій, які є основою сучасних концепцій особистісного становлення підростаючого покоління, встановлено, що питанням розвитку музичних здібностей особистості приділяється увага в психолого-педагогічних дослідженнях. У першу чергу слід назвати теоретичні концепції, розвинені в роботах Б. Теплова і С. Рубінштейна. Проблемами музичного розвитку займалися В. Белобородова, В. Ветлугіна, С. Науменко, К. Тарасова, Ю. Цагареллі, та ін. Шляхи та методи розвитку музичних та музично-творчих здібностей досліджували А. Арісменді, Е. Башич, П. Вейс, В. Верховинець, Д. Кабалевський, М. Леонтович, К. Орф, К. Стеценко та інші.

Мета статті – визначити ефективність використання методів, прийомів, форм розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності.

Результати дослідження. Проблема розвитку музичних здібностей учнів початкової школи нерозривно пов'язана з обґрунтуванням організаційно-методичних засад, що забезпечують їх розвиток, під якими нами розуміється: організація навчально-виховного процесу, що передбачає органічне поєднання колективної, групової, індивідуальної форм роботи та використання різних методів музичного виховання й навчання; застосування різновидів музичної та ігрової діяльності; створення природного музично-ігрового середовища, що відповідає інтересам і потребам дітей різного віку; моделювання в ігровій формі реальних життєвих ситуацій, взаємин молодших школярів та дорослих; систематичне спонукання школярів до пошуково-творчої музичної та ігрової діяльності й самовираження в ній.

Серед основних умов, які визначають ефективність викладання-учіння, особливе місце посідають методи навчання, бо вони безпосередньо формують і визначають характер взаємин педагогів і учнів, суттєво впливають на формування стосунків між ними.

А.М. Алексюк визначає метод навчання як спосіб спільної діяльності вчителя і учнів, яка передбачає оволодіння учнями соціальним досвідом людства та організацію і керівництво вчителя навчально-пізнавальною діяльністю учнів. [1, с. 206].

Метод навчання – це певний спосіб цілеспрямованої реалізації процесу навчання, досягнення поставленої мети. Правильний добір методів відповідно до мети й змісту навчання, вікових особливостей учнів сприяє розвитку їхніх здібностей, озброєно їх уміннями й навичками використовувати здобуті знання на практиці, готує до самостійного набуття знань, формує їхній світогляд.

При проведенні дослідження ми виходимо з визнання методу навчання як множини дидактичних прийомів, органічно поєднаних між собою в певну систему. Вважаємо, що в окремих методичних ситуаціях прийом може виступати як метод навчання, і, навпаки, метод може бути прийомом, тому що вони діалектично взаємозв'язані. Наприклад, бесіда – самостійний метод навчання, але коли вона епізодично використовується педагогом під час практичних занять, то виступає як прийом навчання, що входить до методу практичних дій. Методи і прийоми можуть мінятися місцями. Свою назву той чи інший метод навчання отримує за провідним дидактичним прийомом, який використовується на даному занятті.

У ході нашого дослідження ми встановили, що будь-який метод реалізується за допомогою прийомів, а методичні прийоми – це елементи того чи іншого методу, які відображають окремі дії вчителя та учнів у процесі викладання та навчання.

Методичний прийом – частина методу, за допомогою якого сам метод реалізується на практиці. У нашому дослідженні ми дотримуємось такої класифікації методичних прийомів: словесні, наочні і практичні.

Всі методичні прийоми у навчальному процесі відіграють організуючу роль, тому ми пропонуємо застосовувати їх цілеспрямовано і з конкретними пізнавальними завданнями. Кожний метод розкривається багатьма методичними прийомами різного характеру, наприклад: збудження і розвитку пізнавальних інтересів, активізації почуттів та емоційних переживань, керування взаєминами учнів, виховання культури праці тощо. Проте, всі ці методичні прийоми зводяться до трьох основних груп. Різноманітність застосованих методичних прийомів, особливо їх поєднання, свідчить про творчу ініціативу й педагогічну майстерність учителя. Вчитель, який працює творчо, винаходить нові прийоми, трансформує загальновідомі, досягаючи більшого освітнього й виховного ефекту.

У результаті нашого дослідження, ми встановили, що для ефективного розвитку музичних здібностей молодших школярів, доцільним є залучення дітей до ігрової діяльності. Пропоновані нами методичні рекомендації діагностики музичних здібностей учнів початкової школи являють собою систему ігрових завдань, спрямованих на вивчення структурних компонентів музичальності: звуковисотного слуху, музично-ритмічного чуття, ладового чуття.

Досліджуючи особливості розвитку музичних здібностей у молодшому шкільному віці та аналізуючи педагогічну ефективність різних методів і прийомів, ми дійшли висновку, що ігрова діяльність містить значний потенціал і є унікальним засобом у розвитку музичних здібностей у учнів початкової школи. Означений засіб цікавий, простий і доступний для сприймання. Поступово у дітей диференціюється чуття ритму, розвивається музичний слух, що сприяє адекватному сприйманню ладового забарвлення музики, допомагає розрізнити музичні твори за характером, змістом, засобами музичної виразності.

У ході нашого дослідження ми встановили, що доцільно використовувати навчальні та ігрові прийоми, які роблять уроки особливо цікавими, викликають у дітей інтерес до гри або танцю, сприяють швидшому і кращому їх засвоєнню. Користуватися цими прийомами можна під час ознайомлення молодших школярів з грою, танцем, а також у процесі роботи над ними. Для найкращого розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності необхідна індивідуальна робота з кожною дитиною. Це може бути і доручення індивідуальних ролей, і додаткові вказівки дітям, які цього потребують. Взагалі треба створювати в класі таку обстановку, яка б породжувала у сором'язливих дітей бажання діяти.

Методика розвитку музичних здібностей учнів початкової школи, розроблена в результаті дослідження, є системою організації музично-ігрової діяльності (на уроці та у позакласній діяльності), спрямованою на розвиток ладового та музично-ритмічного чуття, звуковисотного слуху і передбачає впровадження ігор, цікавих завдань, вправ, виконавських тренінгів тощо, виконання яких сприяє отриманню школярами суб'єктивного задоволення. Здійснено класифікацію запропонованих ігор у методичні блоки згідно музично-розвивальної мети. Великого значення слід надавати означеними нами блокам методів розвитку музичних здібностей учнів початкової школи, а саме: *блок методів розвитку музично-ритмічного чуття*, який передбачає застосування ігор, спрямованих на активізацію почуття ритму, серед них: залучення до гри у шумовому оркестрі; крокування під музику, відтворення ритмічного малюнку з проплескуванням його в долоні або протупуванням ритмічного малюнку; залучення до ведення різних видів хороводів; виконання побутових та сюжетних танців (елементів); завдання на проспівування з використанням танцювальних рухів; завдання на ритмічну імпровізацію; завдання на символічне зображення довгих і коротких звуків на картках; відтворення ритмічного малюнку нескладної пісеньки без музики та ін.

Блок методів розвитку звуковисотного слуху зорієнтовано на впровадження музичних ігор, що активізують уявлення дітей про висоту звуків, до них ми віднесли такі: ігри на розпізнавання високих і низьких звуків; завдання на розвиток у дітей музичного мислення; ігри на розвиток слуху на основі відчуття звуків певної висоти; завдання на закріплення музичних уявлень про висоту звуків; ігри для розвитку чистоти інтонації; ігри на визначення регістру звучання музики (низький, середній, високий).

Блок методів розвитку ладового чуття сприяє розвитку умінь впізнавати знайомі твори, визначати характер музики, зміну настроїв в окремих частинах твору, розрізнити жанр, оцінювати правильність звучання мелодії. До них відносяться ігри на розрізнення засобів музичної виразності; ігри на визначення музичного ладу (мажор, мінор); ігри на розрізнення музичних жанрів (пісня, танець, марш).

У процесі розвитку музично-ритмічного чуття, розвитку звуковисотного слуху та розвитку ладового чуття, на нашу думку, необхідно застосовувати різноманітні методи (наочно-зорювий, наочно-слуховий, словесний, вправи) та прийоми, наприклад, ігрові, індивідуальна робота тощо.

Ми дотримуємось думки, що розвиток музичних здібностей учнів початкової школи має здійснюватися в межах основних форм навчальної діяльності, що реалізуються в наступних видах музичної діяльності школярів: слухання музики (фронтальна форма індивідуального характеру), хоровий спів (фронтальна форма колективного і групового характеру), сольний спів (індивідуальна форма), пластичне інтонування (фронтальна форма індивідуального характеру), гра на музичних інструментах (фронтальна форма колективного, групового та індивідуального характеру), імпровізація (індивідуальна форма), засвоєння музичних знань (фронтальна форма групового та індивідуального характеру). Врахування індивідуальних можливостей і рівнів прояву активності молодших школярів дозволяє об'єднувати їх в групи, це дає змогу намітити завдання з розвитку музичних здібностей для декількох груп учнів, об'єднаних схожими рівнями активності. Водночас складаються індивідуальні творчі завдання для окремих дітей на підставі характеристик їх індивідуальних можливостей, що роблять вплив на розвиток музичних здібностей в процесі музичної діяльності. Виходячи з вищесказаного, ми вважаємо, що головними на уроках музики будуть фронтальні, групові, диференційовано-групові та індивідуальні форми навчальної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розвиток у школярів здатності повноцінно сприймати музику здійснюється за двома тісно пов'язаними між собою напрямками. Перший – це розвиток у широкому плані, коли у дітей формується здатність розуміти роль і місце музики в житті людини, її багатство і різноманітність, а також усвідомлювати і систематизувати музичні враження, що отримані з навколишнього життя. Другий напрям передбачає розвиток особистісних музичних якостей в цілому і окремих його компонентів, таких як музичні здібності. В результаті нашого дослідження, ми встановили, що для ефективного розвитку музичних здібностей молодших школярів, доцільним є залучення дітей до ігрової діяльності. Пропоновані нами методичні рекомендації діагностики музичних здібностей учнів початкової школи являють собою систему ігрових завдань, спрямованих на вивчення структурних компонентів музикальності: звуковисотного слуху, музично-ритмічного чуття, ладового чуття. Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем розвитку музичних здібностей учнів в процесі ігрової діяльності.

Використані джерела

1. Алексюк А.М. Загальні методи навчання в школі. Київ, 1981. 206 с.
2. Дорошенко Т.В. Методи навчання сприйняття музики. *Початкова школа*. 2003. № 6. С. 18–20.
3. Теплов Б.М. Избранные психологические труды в двух томах / *Психология музыкальных способностей*. Москва, 1990. 283 с.

Ruda H.

MUSICAL ABILITIES OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN: METHODICAL DEVELOPMENT PROVIDER

The problem of the development of musical abilities of elementary school students is inextricably linked with the substantiation of organizational and methodological principles that ensure their development, which we mean: organization of educational process, which involves the organic combination of collective, group, individual forms of work and the use of different musical methods education and training; the use of varieties of musical and gaming activities; creation of a natural musical-gaming environment that meets the interests and needs of children of all ages; simulation in real-life game situations, relationships between junior schoolchildren and adults; the systematic motivation of students to search and creative musical and gaming activities and self-expression in it.

The method of development of musical abilities of elementary school pupils, developed as a result of the research, is a system of organization of musical-gaming activity (in a lesson and in extracurricular activities), aimed at the development of a regular and musical-rhythmic sensation, sound-sensitive hearing, and involves the introduction of games, interesting tasks, exercises, performance trainings, etc., the performance of which encourages students to receive subjective satisfaction. The classification of the proposed games in the methodical blocks according to the musical developmental purpose, namely: a block of methods for the development of musical-rhythmic senses, involves the use of games aimed at enhancing the sense of rhythm, the block of methods for the development of sound-sensitive hearing is focused on the introduction of musical games that activate the representation of children about height of sounds a block of methods of development of a regular sense contributes to the development of the ability to recognize familiar works, to determine the nature of music, to change the mood in certain parts of the work, to distinguish the genre, to assess the correctness of the sound of the melody.

The proposed methodological recommendations for diagnosing musical abilities of elementary school students are a system of game tasks aimed at studying structural components of musicality: sound-sensitive auditory, musical-rhythmic sensations, sensory sensations. The conducted research does not exhaust all the problems of the development of musical capabilities of students in the process of gaming activities.

Key words: musical abilities, young schoolchildren, methodical development provider, methods, receptions, forms, blocks of methods.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2018 р.